

МЦПД

Міжнародний
Центр
Перспективних
Досліджень

ЧИ СПРАЦЮЄ ГЕНДЕРНА КВОТА НА МІСЦЕВИХ ВИБОРАХ 2015 РОКУ?

© 2015 Міжнародний центр перспективних досліджень (МЦПД)
У разі цитування обов'язкове посилання на МЦПД

Керівник проекту: Олена Захарова

Експерт проекту: Тамара Марцинюк.

к.соц.н., доцентка кафедри соціології Національного університету «Кієво-Могилянська академія»

ЧИ СПРАЦЮЄ ГЕНДЕРНА КВОТА НА МІСЦЕВИХ ВИБОРАХ 2015 РОКУ?

Зміст

1. Вступ	2
2. Гендерне квотування в Україні: виклики та успіхи	2
3. Увага до гендерних партійних квот для місцевих виборів: позитиви та застереження	4
4. Результати опитування: чи збираються українські партії виконувати гендерну квоту на місцевих виборах?	6
4.1. Партія «Блок Петра Порошенка «Солідарність»	7
4.2. Політична партія «Опозиційний блок»	9
4.3. Політична партія «Об'єднання «Самопоміч»	10
4.4. Партія «Відродження»	11
4.5. Політична партія «Сила людей»	12
4.6. Політична партія «Українське об'єднання патріотів — УКРОП»	13
5. Результати медіа-моніторингу: чи збираються українські партії виконувати гендерну квоту на місцевих виборах?	14
5.1. Політична партія «Народний фронт»	14
5.2. Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»	15
5.3. Радикальна партія Олега Ляшка	15
6. Висновки	15
7. Список використаних джерел:	16

1. ВСТУП

Державна політика підтримки жінок втілюється, передусім, через гендерні квоти як тимчасові підтримувальні дії задля збільшення кількості жінок у політиці. Загалом досвід країн, які запровадили квоти (а таких переважна більшість у світі), свідчить, що це прискорює проходження жінок у політику¹.

Гендерні квоти бувають законодавчі та добровільні партійні. Більш популярними у світі загалом та в країнах ЄС зокрема є добровільні партійні квоти². Однак такий тип квот передбачає досить розвинену внутрішньо-партійну культуру рівних прав і можливостей (наприклад, як у скандинавських країнах), що в українській ситуації залишається радше планами на майбутнє. Тому для України більш реалістичним шляхом упровадження гендерних квот є саме **законодавчі квоти**.

Із квотами пов'язані також такі **нюанси** як розмір квоти (наприклад, 20%, 30% чи 40%), а також мандат на місце (у прохідній частині списку чи в кінці). Прописана у законодавстві квота також не завжди спрацює, якщо немає механізму її втілення – санкцій за невиконання квоти (відмова реєстрації партії) чи нагороди (державне фінансування виборчої кампанії партії).

2. ГЕНДЕРНЕ КВОТУВАННЯ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ТА УСПІХИ

У вересні 2015 року виповнилося 10 років із часу прийняття так званого гендерного законодавства в Україні – **Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»**³. Саме у ньому чи не вперше з'явилося визначення поняття, що у «м'якому» тлумаченні означає гендерну квоту. Йдеться про термін «позитивні дії»: «спеціальні тимчасові заходи, спрямовані на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України»). Окрім того, у Законі зазначено, що державна політика щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків спрямована на застосування позитивних дій; позитивні дії не вважаються дискримінацією за ознакою статі; дозволяється застосування позитивних дій з метою досягнення збалансованого представництва жінок і чоловіків на державній службі та службі в органах місцевого самоврядування з урахуванням категорій посад службовців». Однак, у Законі не зазначений зміст та механізм впровадження позитивних дій, а також відповідальність за їхню відсутність, що зробило згадані положення Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» радше декларативними твердженнями.

У 2013 році в Україні нарешті була запроваджена 30% гендерна квота для виборів народних депутатів. Так були внесені зміни до Закону України про «Політичні партії України» (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства з питань проведення виборів» від 21.11.2013), згідно яких мінімальний рівень представництва жінок і чоловіків

¹ Марценюк Т.О. Жінки в українській політиці: виклики і перспективи змін. – К.: Міжнародний центр перспективних досліджень, 2015. – С. 24 //

<http://www.ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/4441>

² Маценюк Т. Гендерна політика Європейського Союзу: загальні принципи та найкращі практики. – К.: Міжнародний центр перспективних досліджень, 2015. – С. 22 // <http://www.ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/4148>

³ Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 р. № 2866-IV // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>

у виборчому списку кандидатів у народні депутати України від партії у загальнодержавному окрузі має становити не менше 30 відсотків загальної кількості кандидатів у виборчому списку.

Втім, на виборах 2014 року ця гендерна квота не дала очікуваних результатів (20 із 29 партій не дотрималися її), адже вона не мала відповідних санкцій і не передбачала чіткого місця кандидаток у прохідній частині списку. До того в Україні було близько 10 попередніх спроб запровадити ті чи інші квоти, але всі вони не були успішними⁴.

Саме тому, беручи до уваги міжнародний досвід гендерного квотування та українську ситуацію, було розроблено і у грудні 2014 року подано до Верховної Ради України два законопроекти: №1445 від 11.12.2014 «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків⁵» авторства представників Опозиційного блоку: Наталії Королевської, Юрія Солода та Юрія Павленка; та №1456 від 12.12.2014 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у виборчому процесі)»⁶ авторства депутатів з трьох фракцій: ВО «Батьківщини» Олени Кондратюк, Григорія Немирі, Бориса Тарасюка, Олександри Кужель, Блоку Петра Порошенка Марії Іонової, Ірини Геращенко, Валерія Пацкана, Народного фронту Лілії Гриневич та Остапа Семерака.

Помітною фаховою тенденцією обох законопроектів стали дві речі: прописано, що контроль за дотриманням квоти повинні здійснювати виборчі комісії, використовуючи механізм санкцій (нереєстрацію партії); зазначено відсотки у прохідній частині списку.

Законопроект №1445 від Опозиційного блоку передбачає, що *«у виборчому списку кандидатів у депутати усіх рівнів забезпечується мінімальний рівень представництва жінок або чоловіків у кожній десятці кандидатів не менше трьох осіб тієї статі, яка менше представлена»*.

Натомість законопроект №1456 від групи депутатів коаліції іде далі та пропонує норму не тільки про кількість представників однієї статі у кожній десятці, а й у першій п'ятірці списку, зокрема: *«у першій за списком п'ятірці кандидатів у депутати включених до виборчого списку партії – частка кандидатів однієї статі має складати не більше 60%; у кожній наступній за списком десятці кандидатів у депутати включених до виборчого списку партії – частка кандидатів однієї статі має складати не більше 70%»*.

Зрозуміло, що дані законопроекти були розроблені під пропорційну виборчу систему із закритими партійними списками і саме в межах цієї виборчої системи вони б мали найбільший ефект для залучення жінок. Наразі згадані законопроекти знаходяться на розгляді у комітетах Верховної Ради України, а їхня подальша доля великою мірою залежатиме від виборчої системи, за якою проводитимуться наступні вибори, передусім парламентські.

У 2015 році 30% гендерну квоту було законодавчо поширено на рівень місцевих виборів. У прийнятому 14 липня 2015 року Законі України «Про місцеві

4 Марценюк Т.О. Жінки в українській політиці: виклики і перспективи змін. – К.: Міжнародний центр перспективних досліджень, 2015. – С. 24 // <http://www.ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/4441>

5 Проект Закону України №1445 від 11.12.2014 «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52920

6 Там само. – С. 25.

вибори»⁷ у статті 4 «Рівне виборче право» зазначено: «Усі кандидати ... мають рівні права і можливості брати участь у виборчому процесі відповідних місцевих виборів. Представництво осіб однієї статі у виборчих списках кандидатів у депутати місцевих рад у багатомандатних виборчих округах має становити не менше 30 відсотків загальної кількості кандидатів у виборчому списку». Тобто, маємо ситуацію, як у 2013 року – гендерна квота без санкцій, що ставить під питання ефективність її виконання.

Цим же законом було внесено зміни до Закону України «Про політичні партії в Україні»⁸ та введено вимогу щодо статутів політичних партій у частині інформації про гендерні квоти. Так, у статті 8 зазначено, що статут політичної партії повинен містити, у тому числі, «розмір квот, що визначає мінімальний рівень представництва жінок і чоловіків у виборчому списку кандидатів у народні депутати України від партії у загальнодержавному окрузі, кандидатів у депутати місцевих рад у багатомандатних виборчих округах і має становити не менше 30 відсотків загальної кількості кандидатів у виборчому списку» (Статтю 8 доповнено пунктом 10 згідно із Законом N 709-VII від 21.11.2013; із змінами, внесеними згідно із Законом N 595-VIII від 14.07.2015).

3. УВАГА ДО ГЕНДЕРНИХ ПАРТІЙНИХ КВОТ ДЛЯ МІСЦЕВИХ ВИБОРІВ: ПОЗИТИВИ ТА ЗАСТЕРЕЖЕННЯ

Прийнята 30% гендерна квота для місцевих виборів не пройшла непоміченою. З одного боку, вона була оцінена доволі позитивно. Як зазначено у звіті Української Гельсінської спілки з прав людини, гендерну квоту «можна оцінити як позитивну в контексті дотримання принципу рівності», а місцеві вибори мають продемонструвати готовність політичних сил та інших учасників виборчого процесу до змістовної, а не формальної реалізації вимоги щодо представленості жінок у виборчих органах на рівні не менше ніж 30%⁹.

Гендерне квотування активно підтримували та лобювали представниці **Міжфракційного депутатського об'єднання «Рівні можливості»**. Депутатки Олена Кондратюк, Ірина Геращенко, Марія Іонова, Лілія Гриневич, Альона Бабак, Ірина Луценко, які до нього входять, тривалий час консультувалися із міжнародними експертами, українськими громадськими організаціями та профільними комітетами парламенту¹⁰.

Центральна виборча комісія спільно з Міжнародною Фундацією Виборчих Систем (IFES) (за рахунок коштів, виділених Агентством міжнародного розвитку США (USAID) та урядом Канади) створила і розмістила у відкритий доступ **відеоролик «Важливість гендерної квоти в партійних виборчих списках»**¹¹. Відповідно до даних моніторингу громадської мережі «ОПОРА» щодо підготовки до місцевих виборів у частині якісного складу членів територіальних виборчих комісій¹² зазначено, що жінок у виборчих комісіях більше, ніж чоловіків: це спів-

⁷ Закон України «Про місцеві вибори» від 14.07.2015 № 595-VIII // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/595-19>

⁸ Закон України «Про політичні партії в Україні», № N 2365-III від 5 квітня 2001 року // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>

⁹ Уварова О. Права жінок і гендерна рівність в Україні // Права людини в Україні: перше півріччя 2015 р. Наукове видання. За ред.: А. Б. Благої, О. А. Мартиненка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. — Київ, 2015. — С. 145 // <http://helsinki.org.ua/files/docs/1441698504.pdf>

¹⁰ Полянська Я. Гендерні квоти: у політичній силі має бути не менше ніж 30% жінок // Радіо свобода, 16.07.2015 // <http://www.radiosvoboda.org/content/article/27132841.html>

¹¹ Відеоролик «Важливість гендерної квоти в партійних виборчих списках», опубліковано 16 вересня 2015 р. // <https://www.youtube.com/watch?v=1Fck4481VSc&feature=youtu.be>

¹² На старті місцевих виборів 2015: звіт за результатами громадського моніторингу ОПОРИ, 11 вересня 2015 р. //

відношення складало 74,5% до 25,5%. На останніх місцевих виборах цей показник складав 68% до 32%. У розрізі областей найбільшим співвідношення жінок до чоловіків є в Херсонській (82% до 18%) та Кіровоградській (80% до 20%) областях, найменше в місті Києві (55% до 45%) та Закарпатській області (58% до 42%). Переважаючою є частка жінок у керівному складі ТВК: серед голів комісії жінок 71%, серед заступників голів 69%, секретарів – 87%. Якраз виборчі комісії, відповідно до статті 15 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»¹³ здійснюють контроль за забезпеченням гендерної рівності у виборчому процесі.

Тому, можливо, у випадку доволі «жіночих» за складом виборчих комісій маємо певний солідарний політичний інтерес жінок – аби більше жінок були представлені у політиці?

Інший приклад ставлення експерток і експертів до гендерних квот на місцевих виборах демонструє **експертне опитування** Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва «**Напередодні місцевих виборів: очікування, сподівання, побоювання**»¹⁴, проведене з 27 серпня по 2 вересня 2015 року. Метою опитування було з'ясувати думки експертів стосовно нещодавно ухваленого нового закону про місцеві вибори. Усього було опитано 28 експертів. Важливо зазначити, що серед основних переваг та сильних сторін нового виборчого законодавства на 4 місці (після запровадження двотурових виборів міських голів у великих містах, відкриті партійні списки, розвиток політичних партій на місцевому рівні) стоять гендерні партійні квоти. Зокрема, четверо експертів або експерток зазначили цю перевагу.

Цікаво відзначити, що певні чоловіки-політики також звертають увагу на гендерний паритет. Наприклад, в інтерв'ю для Главкому кандидат у мери міста Києва Олександр Омельченко зазначив¹⁵: «Я прихильник, до речі, гендерної квоти у виборчих списках партій, але не 30%, як прийняла Верховна Рада, а 50 на 50, бо в Конституції прописана рівність».

З іншого боку, експертки і експерти наголошують на певних застереженнях у випадку гендерного квотування. Ці застереження, як уже було зазначено, пов'язані також із неуспішним досвідом стосовно гендерних квот на виборах 2014 року. Так, Олена Єна, керівниця програми «Жінки – лідери» Національного Демократичного Інституту, зазначила¹⁶:

«Так ось, коли я кажу про імплементацію, це означає, що повинен бути цілий комплекс заходів, які застосовуються після прийняття квот. Можна сказати, що в українському законодавстві була зроблена така спроба прийняти квоти, були прийняті зміни до закону «Про політичні партії», які ніби визначають квоту для представників однієї статі, які мають обов'язково бути номіновані у якості кандидатів в партійних списках. Але насправді це така, не дуже вдала спроба, тому що в цьому законі не прописані ані санкції за недотримання цієї норми, ані порядок, в якому можуть визначатися номери цих кандидатів в партійних списках.»

<http://www.oporaua.org/news/8051-na-starti-miscevyh-vyboriv-2015-zvit-za-rezultatamy-gromadskogo-monitoryngu-opory>

13 Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 р. № 2866-IV // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>

14 Місцеві вибори: очікування, сподівання, побоювання / Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, 3 вересня 2015 р. // <http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/miscevi-viborvannja.htm>

15 Пешко К., Підвезяний М. Олександр Омельченко: Треба, щоб всі кандидати на посаду міського голови пройшли медичну комісію // Главком, 14.08.2015 // <http://glavcom.ua/articles/31830.html>

16 Як зробити жінок більш видимими: Олена Єна // Громадське радіо, Простір рівності, 5 квітня 2015 р. // <http://hromadskeradio.org/2015/04/05/yak-zrobiti-zhinok-u-polititsi-bilsh-vidimimi-olena-yena>

Хоча деякі партії взяли це до уваги і, до речі, результат виборів 2014 року парламентських – він це відобразив. Але поки що дуже так повільно. Це прекрасна ілюстрація того, як квоти можуть діяти швидко або як вони не діють, якщо вони недосконалі, наприклад».

Експертка із гендерних питань у політиці Оксана Ярош навела Радіо Свобода такі побоювання із приводу гендерних квот¹⁷: чи не призведе гендерне квотування до того, що партії набиратимуть до своїх лав недостатньо кваліфікованих людей, аби лише дотриматись 30-відсоткового бар'єра. Натомість, експертка радить зважати політичним силам на те, що партія – це зріз суспільства, тож зовсім не складно знайти освічених і розумних людей обох статей.

Однак, як свідчать результати моніторингу виборів 2014 року: жінки становлять 10% в обласних радах, у районних – 23%, міських – 14%, селищних – 43%, сільських – 51%¹⁸. Тобто, маємо чудову ілюстрацію явища вертикальної гендерної сегрегації сфери політики: жінки присутні на найнижчих, менш престижних щаблях влади. Але усе одно, на рівні селищних і сільських рад – майже гендерний паритет, що може надати відповідь на скептичне запитання: де взяти жінок для заповнення квоти?

4. РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ: ЧИ ЗБИРАЮТЬСЯ УКРАЇНСЬКІ ПАРТІЇ ВИКОНУВАТИ ГЕНДЕРНУ КВОТУ НА МІСЦЕВИХ ВИБОРАХ?

Міжнародний центр перспективних досліджень (МЦПД) у співпраці із медіа-порталом «Апостроф» на початку вересня опитали деякі українські партії із приводу залученості жінок до лав партії загалом і до її керівництва зокрема, ставлення до гендерних квот та необхідності їх прийняття як тимчасових заходів із залучення жінок до рівня прийняття рішень, планів партії із приводу дотримання 30% гендерної квоти у місцевих виборах.

Із такими запитаннями експерти та журналісти звернулися до національних офісів (центральных штабів) усіх парламентських партій, а також їхніх осередків у Київській, Вінницькій, Чернівецькій областях та у м. Київ, зокрема:

- партії «Блок Петра Порошенка «Солідарність» (відповідь отримана);
- політичної партії «Народний фронт» (відповідь не отримана);
- політичної партії «Опозиційний блок» (відповідь отримана);
- політичної партії «Об'єднання «Самопоміч» (відповідь отримана);
- Радикальної партії Олега Ляшка (відповідь не отримана);
- політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (відповідь не отримана);
- партії «Відродження» (відповідь отримана).

Також зі згаданими запитаннями автори дослідження звернулися до низки позапарламентських партій, що ведуть свою діяльність на національному рівні

17 Полянська Я. Гендерні квоти: у політичній силі має бути не менше ніж 30% жінок // Радіо свобода, 17 вересня 2015 р. // <http://www.radiosvoboda.org/content/article/27132841.html>

18 Гендерний моніторинг парламентських виборів 2014 року: Порівняльний аспект виборів 2012 і 2014 років [Видано у рамках проекту ВГО «Жіночий Консорціум України» і Міжнародної жіночої мережі (WDN) «Гендерний моніторинг парламентських виборів 2014» за підтримки проекту «Об'єднуємося заради реформ (UNITER)», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та програмою ПАСТ в Україні]. – К., 2014. – 8 с. // http://wcu-network.org.ua/public/upload/files/1421248450_%D2%90enderniy_monitoring_A5_dlya_druku.pdf

та планують через свої місцеві осередки брати участь у місцевих виборах 2015 року, зокрема:

- політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Свобода» (відповідь не отримана);
- політичної партії «Сила людей» (відповідь отримана);
- політичної партії «Українське об'єднання патріотів — УКРОП» (відповідь отримана);
- партії «Громадянська позиція» (відповідь не отримана);
- партії «Демократичний альянс» (відповідь не отримана).

Крім того, враховуючи виникнення останнім часом значної кількості нових політичних проектів, які планують брати участь у виборах на рівні міста Києва, експерти та журналісти звернулися і до них із згаданими запитаннями, але від жодного з політичних осередків *відповіді не отримали*:

- політичної партії «Рух за реформи»;
- руху «Ми кияни»;
- партії «Нові обличчя»;
- політичної партії «Сила громад».

Значна кількість партійних осередків, до яких був направлений запит із запитаннями щодо гендерної квоти, не надали своїх відповідей, аргументувавши тим чи іншим чином свою відмову (наприклад, ВО «Свобода» послалися на брак часу через багаточисельні суди, в партії «Громадянська позиція» пояснили, що відповіді на ці запитання може дати лише координаційна рада у складі шести осіб, а дата її засідання невідома, тощо).

Для того, щоб доповнити інформацію для подальшого дослідження було використано відкриті матеріали у ЗМІ, зокрема матеріали для Громадського радіо, підготовлені із Чернівців Надією Вірною¹⁹.

Нижче подано результати опитувань стосовно тих партій, відповіді яких було отримано, із окремими доповненнями зі згаданих відкритих інформаційних джерел.

4.1. ПАРТІЯ «БЛОК ПЕТРА ПОРОШЕНКА «СОЛІДАРНІСТЬ»

На початку відповіді було звернено увагу на цінність гендерної рівності як ознаку прав людини та сталого розвитку суспільства, досить розлого пояснено важливість ідеї забезпечення рівних прав і можливостей:

«Партія «Блок Петра Порошенка «Солідарність» як проєвропейська пра-воцентристська політична сила на своєму засадничому, базовому рівні декла-рує прагнення забезпечити рівні права для чоловіків та жінок у їхніх політичних устремліннях.

Партія вважає, що гендерна рівність та розширення прав і можливостей жінок – це не просто питання дотримання прав людини. Це вкрай важлива умова забезпечення всебічного та сталого розвитку суспільства. Участь жінок у політичному житті є найважливішим фактором у досягненні цих цілей. І саме політичні партії стоять серед найвпливовіших інститутів, які можуть підтримати цей процес. Політичні партії є основним і безпосереднім механізмом, за допомогою якого жінки можуть отримати доступ до виборної посади і політичного управлін-

¹⁹ Вірна Н. 30% жінок у виборчих списках — це можливо? Приклад Чернівців // Громадське радіо, 25 серпня 2015 р. // <http://hromadskeradio.org/2015/08/25/30-zhinok-u-vyborchih-spyskah-ce-mozhlyvo-pryklad-chernivci>

ня. Адже структура, політичний курс, діяльність та інтереси політичної партії мають сильний вплив на можливість участі жінок у політичному житті своєї країни.

Численні соціологічні дослідження демонструють, що суспільна думка та інтерес до партії збільшується тоді, коли у ній з'являється більше жінок. Взявши на себе ініціативу по збільшенню прав та можливостей жінок, можна знайти нові джерела підтримки і залучити у партію нових членів».

Надалі було надано окремі приклади залучення жінок до розбудови гендерної політики загалом, і на рівні партії зокрема (як-от, створення Жіночого крила):

«Як конкретні приклади можемо навести низку семінарів з міжнародними партнерами партії, які відбуваються по всій Україні і збирають найактивніших представниць українського соціуму. Улітку представниці партії відвідали Грузію для вивчення досвіду залучення жінок у політику. Восени планується відвідання міжнародного форуму жінок-політиків у Німеччині.

У липні відбувся форум у Києві, під час якого понад 30 активісток із 12 областей України розробили стратегію і структуру жіночого крила партії.

У серпні був проведений один і на вересень заплановано чотири тренінги у різних містах України, які допоможуть жінкам-кандидаткам провести успішну виборчу кампанію. Депутати Верховної Ради України фракції Блок Петра Порошенка беруть активну участь у роботі Міжфракційного об'єднання «Рівні можливості», яке створене з метою покращення становища жінок у суспільстві, активізації суспільного діалогу щодо забезпечення гендерної рівності в різних сферах суспільно-політичного життя».

Хоча, якщо зайти на сайт партії, розділ «Керівництво партії»²⁰, то нескладно підрахувати, що серед 50 зазначених осіб налічується лише 5 жінок (Марія Іонова, Ганна Старостенко, Олена Урсуленко, Ірина Фріз, Ніна Южаніна), тобто лише 10%, що навіть менше, ніж відсоток жінок на рівні Верховної Ради України.

Зазначено, що у новій редакції Програми партії «Блок Петра Порошенка «Солідарність», ухваленої на Дванадцятому позачерговому з'їзді, є кілька положень щодо забезпечення гендерної рівності, як-от:

«В Україні неприпустима дискримінація за статевою, національною, мовною, гендерною, релігійною та іншими ознаками. Держава повинна здійснювати контроль над дотриманням гендерної рівності. Має діяти постійний моніторинг фактів та вивчення причин можливої дискримінації. Це дасть змогу визначати та здійснювати конкретні заходи щодо запобігання порушення принципу рівності та її відновлення.

Оплата праці чоловіків та жінок має вирівнюватися. Необхідно вжити додаткових заходів, щоб подолати різницю між заробітними платами чоловіків та жінок. Доцільно встановити норми про рівність оплати праці за аналогічну роботу за конкретними напрямками, незалежно від статі».

Введення гендерної квоти партія прокоментувала проєвропейськими тенденціями української політики:

«Запровадження гендерної квоти – це європейська практика. Вона пов'язана з тим, що реалізація принципу рівності потребує законодавчого забезпечення. Поява цієї норми у Законі України «Про місцеві вибори» свідчить, що Україна

20 http://solydarnist.org/?page_id=18047

рухається шляхом європейських реформ не лише в економічній сфері, а й у розвитку громадянського суспільства».

Однак, не було отримано відповіді на запитання, чи практикує партія добровільні партійні квоти. Також із відповіді про виконання 30% гендерної квоти на місцевих виборах зрозуміло про відсутність чіткого плану дотриматися цієї законодавчої норми:

«Ми усвідомлюємо, що механічне виконання закону, який був ухвалений у критично короткий термін до початку виборів, не дозволяє повною мірою виконати вимогу гендерної квоти. При цьому партія «Блок Петра Порошенка «Солідарність» незалежно від наявності чи відсутності у законодавстві будь-яких вимог щодо гендерних квот підтримувала, підтримує і буде підтримувати прагнення жінок до участі у політичних процесах, у тому числі і їхнє бажання балотуватися на всіх рівнях державної влади».

Як зазначено у матеріалі Громадського радіо із Чернівців²¹, член політради Чернівецької обласної організації партії «Солідарність» (Блок Петра Порошенка) Михайло Павлюк говорить, що на місцевих виборах гендерну квоту 30% буде дотримано: *Цю норму ми підтримали з самого початку. Очевидно, що не менше 30% — це той мінімум, який потрібний. Це такий перший дзвіночок, який повинен зобов'язати сі політичні сили, які серйозно роздумують над реалізацією Угоди про асоціацію з ЄС, досягнення європейських критеріїв та цінностей, залучити і створити умови для кожної жінки реалізувати себе в політиці. Звичайно, ми будемо цю норму виконувати»,* — сказав Михайло Павлюк. Він також додав, що в обласній політраді його партії жінки складають більшість — їх 4 з 7 осіб.

Отже, партія «Блок Петра Порошенка «Солідарність»» декларує ідею гендерної рівності та залучення жінок до політики, усвідомлюючи її як, передусім, необхідність євроінтеграційних намірів України. Як уже згадувалося, членкині партії (зокрема, із МФО «Рівні можливості») були лобістками гендерних квот в українській політиці. Хоча до гендерних квот партія ставиться досить критично, усвідомлюючи недоліки цих підтримувальних дій.

4.2. ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ОПОЗИЦІЙНИЙ БЛОК»

Від опозиційного блоку відповіді надавала Наталя Королевська, опозиційний віце-прем'єр-міністр із питань соціальної політики і пенсійної реформи, народний депутат, співавторка законопроекту «Про внесення змін до деяких законів України стосовно забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків». Зокрема, політикиня зауважила:

«Звичайно, Опозиційний блок підтримує збільшення кількості жінок у виборчих списках. Їх присутність у законодавчих органах влади доволі важлива. Знаєте, як кажуть: «Хочете виграти війну – візьміть на переговори жінок, вони домовляться».

Наталя Королевська пояснила гендерні особливості ведення політики, беручи до уваги, переважно, біодетерміністські ідеї (статеворольовий підхід), що не зовсім доцільно, адже він критикується гендерними студіями як єдино можливий у поясненні відмінностей жінок і чоловіків:

«Жінки у політиці можуть зробити більше для вирішення загальносоціальних питань, освіти, медицини, сім'ї. Окрім того, жінки м'якші за своєю природою. Чо-

²¹ Вірна Н. 30% жінок у виборчих списках — це можливо? Приклад Чернівців // Громадське радіо, 25 серпня 2015 р. // <http://hromadskeradio.org/2015/08/25/30-zhinok-u-vyborchih-spyskah-ce-mozhlyvo-pryklad-chernivci>

ловіки-політики більш орієнтовані на оборону, економіку, розвиток промисловості. І налаштовані відстоювати свою точку зору більш різко».

Подібну логіку гендерних відмінностей (які більш слушно пояснити явищем диференційної соціалізації та подекуди різними суспільно-політичними інтересами жінок і чоловіків) політикиня продовжує і далі:

«Коли інтереси усього суспільства представляють лише певні групи, порушується баланс, і це негативно впливає на ситуацію у країні та суспільстві... Беручи до уваги сьогоднішні настрої у суспільстві та військові дії на сході країни, більша кількість жінок у парламенті та в органах державної влади дозволить проводити більш гуманну державну політику і в цілому забезпечить гармонійний розвиток суспільства».

Однак, від Опозиційного блоку не було отримано конкретної відповіді про готовність виконати 30% гендерну квоту на місцевих виборах, Наталя Королевська не висловила про ставлення до гендерних квот.

4.3. ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ОБ'ЄДНАННЯ «САМОПОМІЧ»

Самопоміч була лаконічною у своїх відповідях. На запитання про залученість жінок до лав партії було зазначено, що *«у фракції «Самопоміч» у Верховній Раді з 26 депутатів – 8 жінки. Першою жінкою у президії Парламенту – є представниця «Самопоміч», Віце-спікер Оксана Сироїд»*. Якщо ж зайти на сайт партії²², то серед чотирьох вказаних лідерів партії – жодної жінки.

Із приводу забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків у передвиборній програмі партії було вказано:

«У програмі сказано, що «Самопоміч» обстоюватиме запобігання дискримінації, і що «Кожна людина в Україні повинна мати можливість БУТИ СОБОЮ – зберігати свою гідність та захищати власні права».

Партія висловила позитивне ставлення до гендерних квот, зокрема, законодавчих:

«Депутати фракції «Самопоміч», у складі міжфракційного об'єднання «Рівні можливості» лобювали власне закріплення норми про гендерні квоти на законодавчому рівні. Крім того, балансу гендерного представництва намагалися дотримуватися і раніше. Слово «добровільні квоти» не є зовсім доречним, мова про загальну позицію у ставленні до прав людини».

Об'єднання «Самопоміч» відоме тим, що пропонує відкритий підхід до формування виборчих списків. Зрозуміло, що у цьому випадку квотам складніше спрацювати, адже саме виборці, а не партія, формують преференції стосовно кандидатів чи кандидаток на політичні посади. Але партія заявляє про дотримання гендерного балансу на місцевих виборах, а також вказує на жінок-кандидаток навіть у мери міст:

«Хоча підсумкової статистики ще не маємо, попередньо можемо сказати що баланс 30/70 представників однієї статі у списках дотримано. Крім того, серед кандидатів від «Самопоміч» на посади міських голів є жінки, лише серед кандидатів у мери обласних центрів – Наталія Чиж у м. Житомирі, і Ірина Кулинич у м. Івано-Франківськ».

²² <http://samopomich.ua/>

Отже, Об'єднання «Самопоміч» зазначає про постійну увагу партії до паритетного представництва жінок, а також декларує про очікуване дотримання гендерної квоти на місцевих виборах.

4.4. ПАРТІЯ «ВІДРОДЖЕННЯ»

На запитання відповідав Володимир Пилипенко, перший заступник Голови партії, який на початку зазначив про значну перевагу жінок серед працівників офісу партії (70% жінок і 30% чоловіків). Політик пожартував: *«У нас гарантоване право на рівні можливості для чоловіків»*. Хоча зрозуміло, що подібна ситуація із переважанням жінок серед працівників є типовою також і для державної служби та інших сфер ринку праці. Натомість таке буцімто «утискання прав чоловіків», яким слід надавати квоту, бо їх менше пояснюється особливістю сегрегації ринку праці, зокрема, вертикальної – чоловіки знаходяться на більш престижних і статусних позиціях. Володимир Пилипенко це розуміє і тому додає, що *«поки що у керівному органі нашої партії – Політичній Раді – чоловіки дійсно переважають над жінками»*. Якщо зайти на сайт партії у рубрику «Лідери»²³, то видно, що серед чотирьох лідерів – жодної жінки.

Партія повідомляє про намір залучення жінок до формування виборчого списку у такий спосіб: *«27-28 вересня партія «Відродження» проведе спільну конференцію із всеукраїнською громадською організацією «Жінки XXI століття», де планується, що ми підпишемо угоду про співпрацю, у результаті якої будемо залучати жінок до формування виборчого списку»*.

Партія «Відродження» заявляє про свою проєвропейськість, тому «норма із забезпечення рівних прав і можливостей записана в уставі партії». Причому досить гучно задекларовано, що *«ми будемо дотримуватися усіх стандартів гендерної рівності, які передбачені як українським законодавством, так і європейськими стандартами»*.

Потім Володимир Пилипенко додає:

«Уже прийнято рішення про те, що ми будемо висувати кандидата-жінку у мери обласного центру – Одеси. Це – Світлана Фабрикант. Побачимо, чи будуть дотримуватися гендерних стандартів при висуванні на подібні посади інші політичні сили».

Зазначаючи про позитивне ставлення до активності жінок у політиці, лідер партії вказує на критичну сторону гендерних квот, називаючи її «природним відбором у політику»:

«Команда політичної партії не повинна формуватися лише за гендерним принципом. Кандидати, незалежно від статі, повинні добиратися і за діловими якостями, а головне – мати підтримку суспільства».

Рішення Верховної Ради України ввести у Закон про місцеві вибори 30% гендерну квоту Володимир Пилипенко називає *«радіше емоційним, ніж прагматичним»*. Невже політик, який перед тим задекларував повагу до європейських стандартів гендерної рівності не знає про те, наскільки у країнах членах-ЄС є популярними гендерні квоти? Хоча виявляється, що навпаки, пізніше йде коментар, який пояснює його думку:

«Гендерні квоти, можна сказати, певним чином наближають українське законодавство до ЄС. Але це найпростіший спосіб наблизитися до Європи. У

²³ <http://vidrozhennya.org.ua/leadership/>

той час, Європа очікує від нас більш суттєвих і глибинних реформ, які виписані у спільному плані дій із виконання Угоди про асоціацію із ЄС. У цьому напрямку в Україні, на жаль, наближення не відбувається».

Із приводу виконання гендерної квоти на місцевих виборах політик у загальних рисах зазначив, що «кандидати-жінки дадуть хороший результат і зможуть перемагати деяких своїх партійців-чоловіків та перегнати їх у списку за результатами виборів».

Отже, партія «Відродження» декларує усвідомлену необхідність залучення жінок до політики, але не вважає це питання пріоритетним для євроінтеграційних намірів України.

4.5. ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «СИЛА ЛЮДЕЙ»

На запитання про залученість жінок до лав партії загалом і до її керівництва зокрема відповів Вадим Трюхан, заступник голови політради партії:

«Важко недооцінити роль жінок у діяльності СИЛИ ЛЮДЕЙ. Майже 40% членів партії – це представники прекрасної статі, і з кожним місяцем їх кількість в лавах СИЛИ ЛЮДЕЙ зростає. В даний момент прекрасна жінка, львів'янка Оксана Жолнович очолює Центральну контрольно-ревізійну комісію партії, а її колежанка Наталя Сорока – Львівську обласну організацію. Жінки є лідерами наших парторганізацій у Запоріжжі, Мелітополі, Кременчузі, Вінниці та в багатьох інших містах. Серед кандидатів у міські голови та до міських рад буде доволі високий відсоток саме жінок, і цей факт є показовим для української публічної політики».

А ось відповідь політика на ситуацію із представництвом жінок у виборчому списку партії:

«Сьогодні ми знаходимося в процесі формування виборчих списків на майбутні місцеві вибори, тому важко напевно сказати, скільки саме жінок буде в них представлено. Натомість, я можу впевнено зазначити, що саме жінки – організовані, наполегливі, по-хорошому вперті чарівні українки – є, мабуть, тим головним необхідним компонентом повноцінного успіху партії на виборах. На цих виборах не формуватимуться десятки чи п'ятірки, але можемо завірити, що є доволі багато громад, де прекрасні партійки СИЛИ ЛЮДЕЙ будуть першим номером у партійному списку».

Наталя Сорока, голова Львівської обласної організації зазначила про увагу партії до питань рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків:

«Політична партія «Сила Людей» дотримується принципів рівноправ'я та присутності жінок в політиці, незалежно від поняття гендерних квот. Ми завжди виступаємо за гендерну рівність. Один з основних аргументів, це перший досвід виборів до Верховної Ради України у 2014 році, на якому чітко можна побачити присутність представництва жінок понад 30%».

На запитання про те, чому в Україні ввели гендерну квоту у закон про місцеві вибори партія критично відкоментувала про брак жінок у попередній владі: *«На нашу думку, лише для того, щоб забезпечити рівноправ'я та присутність жінок в політиці. Адже старий політикум формується здебільшого з чоловічих облич і не готовий допускати когось іншого».*

Отже, із партією «Сила людей» маємо ситуацію певного протиріччя між декларативними принципами ідей гендерної рівності та серйозного сприйняття гендерної квоти на місцевих виборах. Окрім того, очільнику партії слід уникати сексистських висловлювань стосовно колежанок, у який йдеться про надмір уваги до їх краси, а не професійності.

4.6. ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «УКРАЇНСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ ПАТРІОТІВ — УКРОП»

На запитання відповідав Дмитро Сіманський, член політради партії. Зокрема, на самому початку було заявлено, що *«жінки до керівництва партії залучені максимально можливо. Для нас це важливо не тому, що так написано у Законі «Про місцеві вибори», а тому, що ми хочемо побудувати нову країну, де права, обов'язки, відповідальність і можливість участі у прийнятті рішень однакові для усіх людей. . . в партійних процесах ми прагнемо того, аби серед наших кандидатів, активістів партії і взагалі усіх людей, які до нас приєднуються, були максимально представлені різні групи населення. Так що «жіноча квота» - це не питання участі партії у виборах»*.

Прикро, що ці декларативні твердження про важливість залучення жінок не підкріплені цифрами. Але ми самі заходимо на сайт партії²⁴ і дивимося вниз першої сторінки на склад Політради, там жодної жінки.

Дмитро Сіманський не бачить необхідності розбудови ідей рівних прав і можливостей на рівні партії, натомість зауважує про важливість залучення жінок до виборчого і партійного процесів:

«гендерну рівність немає сенсу обговорювати конкретно у контексті партійної виборчої системи – ми і так розуміємо, що повинні бути рівні права, неприйнятна будь-яка дискримінація, у тому числі, економічна. Ми – молода партія, у процесі партбудівництва поки не було дискусій стосовно добровільних партійних квот чи інших штучних інтересах залучення. Я просто говорю усім на усіх зустрічах: з партійним активом, з кандидатами на виборні посади, які ми пропонуватимемо від партії УКРОП, про те, що робота із жінками та їх залучення є для нас пріоритетом».

Політик загалом позитивно оцінює введення 30% гендерної квоти для місцевих виборів:

«Введення на законодавчому рівні 30% гендерної квоти є позитивною ознакою якісного лобізму з боку гендерних організацій і вже існуючого хорошого жіночого лобі у Верховній Раді. Я вітаю тих людей, зокрема, Ірину Геращенко, які доклали чимало зусиль, щоб цей закон у такому вигляді було прийнято».

Стосовно дотримання гендерної квоти на рівні партії УКРОП, а також активних жінок політик зазначив:

«При відборі кандидатів ми дотримуємося гендерної квоти і, можливо, навіть її підвищимо – там, де у нас будуть достойні для просування жінки. Наприклад, у деяких районах Рівненської області у нас уже очікується «чоловіча квота» - жінок-кандидаток суттєво більше. До речі, керує обласною партійною організацією у Рівному жінка – волонтер і голова благодійного фонду «Руєвит» Діана Гордійчук.

²⁴ <http://www.ukrop.com.ua/>

Жінки будуть висуватися нами на посади міських голів райцентрів у багатьох областях, у тому числі, на Житомирщині. Там деякими районними організаціями партії керують жінки, а в штабі обласної – половина працівників – жінки.

Багато жінок працює у штабі Чернівецької міської організації: заступник голови УКРОПу в Чернівцях Іванна Герасимчук, лікар-гінеколог, волонтер; активістка міської організації Алла Запхляк, яка очолює міську організацію Червоного хреста; медіа-координатор Тетяна Таран – була в АТО як журналіст, для чого на 2 місяці стала міліціонером спецпідрозділу МВС. Полтавською міської організацією УКРОПа керує Олена Шуліка – успішна бізнес-леді. За ініціативою Олена на Теплоремонтному заводі, головою спостережної ради якого вона є, робиться капітальний ремонт БМП для зони АТО.

У Чернігові до міської ради буде висуватися Оксана Рубан, керівник міської організації партії. Легендарна жінка, «солдатська Березиня», командир жіночого сотні Самооборони Чернігова, волонтер, її величезний портрет висів на Майдані під час святкування Дня Незалежності. Вона підприємець, з самого початку війни доставляла продукти в зону АТО, збрала команду таких же активних і небайдужих жінок. Працює не тільки в самому Чернігові, а й в області. Збирає допомогу, де тільки можна.

У міськраду Івано-Франківська балотується Ілона Мурзова - підприємець, громадський діяч і мама п'ятих дітей, А також мама героя небесної Сотні Ірина Гурик, педагог Алла Шевченко, підприємець і меценат Тетяна Терсенова-Заводовська.

З такими жінками ми переможемо й у війні, і в політиці».

Отже, Українське об'єднання патріотів – УКРОП надає чимало прикладів активних жінок із лав своєї партії, які заповнять очікувану 30% гендерну квоту на місцевих виборах, яку партія позитивно оцінює.

5. РЕЗУЛЬТАТИ МЕДІА-МОНІТОРИНГУ: ЧИ ЗБИРАЮТЬСЯ УКРАЇНСЬКІ ПАРТІЇ ВИКОНУВАТИ ГЕН- ДЕРНУ КВОТУ НА МІСЦЕВИХ ВИБОРАХ?

Оскільки не всі партії погодилися відповідати на запитання, аргументувавши певним чином відмову, аби доповнити інформацію для подальшого дослідження було використано матеріали для Громадського радіо, підготовлені із Чернівців Надією Вірною²⁵. Інші три приклади ставлення партій до гендерної квоти на місцевих виборах були взяті із згаданого репортажу.

5.1. ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «НАРОДНИЙ ФРОНТ»

На думку керівника Чернівецької обласної організації «Народний фронт» Максима Бурбака, формування списків з врахуванням гендерної вимоги відбуватиметься не без труднощів: «Уже розпочався виборчий процес і виконати це досить важко. Зараз і так політична робота не на перших ролях у людей. Багато зневірилися в політиці. От я зараз зустрічаюсь з людьми, які хотіли б піти до місцевих рад, то жінок там не настільки багато, як би хотілось: активних, які піклу-

²⁵ Вірна Н. 30% жінок у виборчих списках — це можливо? Приклад Чернівців // Громадське радіо, 25 серпня 2015 р. // <http://hromadskeradio.org/2015/08/25/30-zhinok-u-vyborchih-spyskah-ce-mozhlyvo-pryklad-chernivci>

ються про громаду, які готові працювати в місцевих радах, захищати інтереси громади», — скаржитья Максим Бурбак.

5.2. ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ «БАТЬКІВЩИНА»

Голова контрольно-ревізійної комісії Чернівецького обласного осередку ВО «Батьківщина» Світлана Фочук переконана, що представництво жінок у місцевих радах дуже потрібне: *«Жінок не дуже люблять в політику брати і не люблять, коли вони займаються політикою. Хоча, насправді, жінки набагато відповідальніші і вони потрібні в політиці, всюди»*, — сказала Світлана Фочук. За її словами, практично всі районні партійні організації подали партійні списки з 30% присутністю жінок.

5.3. РАДИКАЛЬНА ПАРТІЯ ОЛЕГА ЛЯШКА

Голова Чернівецького обласного осередку Радикальної партії Олега Ляшка Інга Маковецька вважає, що гендерні політичні квоти варто було зафіксувати на пропорції 50 на 50. Політикиня вважає, що нинішні вимоги щодо політичних гендерних квот виконати легко, адже багато жінок уже працюють на керівних посадах у регіоні: *«У нас проблем з цим не буде. Ми забезпечимо цю квоту. Керівники районних організації переважно жінки. Тому, я думаю, що нам це не буде складати якоїсь проблеми. На сьогоднішній день зламався стереотип, що жінка не повинна йти в політику»*.

6. ВИСНОВКИ

Прийняття у новому законі «Про місцеві вибори» 30% гендерної квоти не пройшло непоміченим у експертних (політичних, наукових, медійних) середовищах. Загалом ця можливість для жінок більш активно увійти у політику оцінюється позитивно, хоча висловлюються також певні перестороги, які притаманні такому механізму підтримувальних дій як гендерні квоти.

Українські політичні партії оцінюють прийняту гендерну квоту досить позитивно, демонструючи увагу до проєвропейської політики, декларуючи повагу до цінності рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків. Не може не привертати увагу факт того, що усі опитані партії висловилися прихильно до гендерної політики держави загалом і зазначили про певні аспекти інтеграції жінок до власних партійних структур зокрема. Тобто, на декларативному рівні продемонстровано прихильність до 30% гендерної квоти на місцевих виборах.

Актуальним залишається запитання можливості дотримання цієї квоти. Фактично, жодна із партій не надала чітких даних про гендерний склад партії на різних рівнях. Очевидно, аби не показувати проблему вертикальної гендерної сегрегації, яку видно навіть із сайтів партії (наприклад, рубрик про лідерів партії). Жінок дуже мало серед керівного складу партій.

Також партії не схильні давати обіцянок із приводу того, що 30% гендерна квота на місцевих рівнях буде виконана. Вони розуміють складнощі механізму гендерного квотування, особливо, якщо цей механізм є доволі новим для України та не супроводжувався постійною роботою із залученням жінок на рівні партій (наприклад, створенням відповідних так званих жіночих структур у лавах партій, менторства, навчання тощо).

Місцеві вибори покажуть, наскільки декларативні твердження партій будуть втілені.

7. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Відеоролик «Важливість гендерної квоти в партійних виборчих списках», опубліковано 16 вересня 2015 р. // <https://www.youtube.com/watch?v=1Fck4481VSc&feature=youtu.be>
2. Вірна Н. 30% жінок у виборчих списках — це можливо? Приклад Чернівців // Громадське радіо, 25 серпня 2015 р. // <http://hromadskeradio.org/2015/08/25/30-zhinok-u-vyborchih-spyskah-ce-mozhlyvo-pryklad-chernivciv>
3. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 р. № 2866-IV // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>
4. Закон України «Про місцеві вибори» від від 14.07.2015 № 595-VIII // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/595-19>
5. Закон України «Про політичні партії в Україні», № N 2365-III від 5 квітня 2001 року // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>
6. Марценюк Т.О. Жінки в українській політиці: виклики і перспективи змін. — К.: Міжнародний центр перспективних досліджень, 2015. - 35 с. // <http://www.ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/4441>
7. Маценюк Т. Гендерна політика Європейського Союзу: загальні принципи та найкращі практики. — К.: Міжнародний центр перспективних досліджень, 2015. — 44 с. // <http://www.ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/4148>
8. Місцеві вибори: очікування, сподівання, побоювання / Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, 3 вересня 2015 р. // <http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/miscevi-viborvannja.htm>
9. На старті місцевих виборів 2015: звіт за результатами громадського моніторингу ОПОРИ, 11 вересня 2015 р. // <http://www.oporaua.org/news/8051-na-starti-miscevyh-vyboriv-2015-zvit-za-rezultatamy-gromadskogo-monitoryngu-opory>
10. Пешко К., Підвезяний М. Олександр Омельченко: Треба, щоб всі кандидати на посаду міського голови пройшли медичну комісію // Главком, 14.08.2015 // <http://glavcom.ua/articles/31830.html>
11. Полянська Я. Гендерні квоти: у політичній силі має бути не менше ніж 30% жінок // Радіо свобода, 16.07.2015 // <http://www.radiosvoboda.org/content/article/27132841.html>
12. Уварова О. Права жінок і гендерна рівність в Україні // Права людини в Україні: перше півріччя 2015 р. Наукове видання. За ред.: А. Б. Благої, О. А. Мартиненка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. — Київ, 2015. — 184 с. // <http://helsinki.org.ua/files/docs/1441698504.pdf>
13. Як зробити жінок більш видимими: Олена Єна // Громадське радіо, Простір рівності, 5 квітня 2015 р. // <http://hromadskeradio.org/2015/04/05/yak-zrobiti-zhinok-u-polititsi-bilsh-vidimimi-olena-yena>

Міжнародний центр перспективних досліджень
Телефон: +38 (044) 253-44-82
Факс: +38 (044) 253-44-82
Електронна пошта: office@icps.kiev.ua
www.icps.com.ua